

Streszczenia i abstrakty referatów/summaries and abstracts od papers

Dr hab. Zbigniew Girzyński, prof. UMK

Rok 1944: geopolityczny sukces czy geostrategiczna porażka Imperium Wszechrosyjskiego?/

The year 1944: Geopolitical success or geostrategic failure of the All-Russian Empire?

Zbigniew Brzeziński w swojej głośnej książce „*Wielka szachownica*” w roku 1991 dostrzega kluczowe w jego opinii wydarzenie naszych czasów, jakim był „rozpad Imperium Wszechrosyjskiego, rządzonego przez Moskwę i istniejącego od stuleci”. Do rozpadu tego doszło w niespełna pół wieku od momentu największego sukcesu tego imperium jakim było przejście przez nie kontroli nad połową Europy co otwierały wydarzenia roku 1944. Sukces geopolityczny Józefa Stalina z lat 1944-1945, który porównać można jedynie do osiągnięć Aleksandra I z lat 1814-1815 okazał się jednak zaskakująco nietrwałym. W roku 1989 w wyniku Jesieni Ludów z objęć Wielkiego Brata uwolniły się najpierw, stanowiące do tej pory jego zewnętrzną rubież, państwa Europy Środkowo-Wschodniej, a dwa lata później od Imperium Wszechrosyjskiego, występującego od 1922 r. pod nazwą Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, odłączyło się 14 republik sprowadzając państwo rządzone z Kremla do rozmiarów i pozycji politycznej z przełomu wieków XVI i XVII. Czy więc bezdyskusyjny, wydawałoby się, geopolityczny sukces sowieckiej polityki w roku 1944 nie był przyczyną geostrategicznej porażki z roku 1991, którą po 30 latach obecny rosyjski dyktator Władimir Putin nazwał „upadkiem historycznej Rosji”? Proponowane wystąpienie i będący jego pokłosiem tekst będą próbą odpowiedzi na to pytanie przy wykorzystaniu pogłębionej analizy historycznej sytuacji powstałej w wyniku decyzji podejmowanych w schyłkowym okresie II wojny światowej.

dr hab. Anna Siwik, prof. AGH

Polskie środowiska emigracyjne i ich plany wobec powojennej Polski /Polish émigré circles and their plans for post-war Poland

Artykuł jest próbą spojrzenia na politykę polskich środowisk emigracyjnych skupionych wokół władz Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji przez pryzmat dwóch szkół myślenia o stosunkach międzynarodowych: idealizmu i realizmu politycznego. Rok 1944 był przełomowy w kształtowaniu się nowego ładu geopolitycznego w świecie. Aliantów - tzw. Wielką Trójkę: Stany Zjednoczone, Związek Sowiecki i Wielką Brytanię - łączył wspólny cel, bezwarunkowa kapitulacja Niemiec, ale dzieliły partykularne interesy. Stalin wraz z sukcesami Armii Czerwonej, podbijał stawkę. Ceną była m.in. Polska. W 1941 roku głównym problemem Stalina były granice, a w 1945 – polityczna kontrola terenów poza tymi granicami. Z punktu widzenia interesów Aliantów zachodnich, ważna była linia rozgraniczająca te dwie sfery wpływów. Polska w tej grze znalazła po stronie wpływów Moskwy. Jeśli z tej perspektywy spojrzymy na „sprawę Polski”, to

dostrzeżemy, że pole manewru było dramatycznie małe. Postawy środowisk emigracyjnych można ująć w trzech kategoriach. „Niezlomni” - nie godzili się na kompromis z komunistami i odrzucali ustalenia konferencji w Jałcie w sprawie polskiej. Uważali, że powojenny układ sił nie zapewni pokoju, lecz stanie się źródłem nowych konfliktów między Wschodem i Zachodem. W jej wyniku miało dojść do rozpadu ZSRR i odzyskania przez Polskę niepodległości. Do głównych rzeczników tej orientacji można zaliczyć: prezydenta Władysława Raczkiewicza i rząd Tomasza Arciszewskiego, część generacji na czele z Władysławem Andersem i Kazimierzem Sosnkowskim. Zapleczem dla tej orientacji zarówno w kraju jak i zagranicą było Stronnictwo Narodowe, ale opcja ta miała zwolenników również w innych ugrupowaniach politycznych, w tym wśród socjalistów. Drugą orientację, którą można nazwać „umiarkowani realiści”, reprezentował Stanisław Mikołajczyk. Odrzucał on prawdopodobieństwo nowej wojny. Sądził, że utrzyma się zawiązana w czasie wojny współpraca wielkich mocarstw. Polska jak i Europa Środkowo-Wschodnia miała być strefą ścierania się wpływów Wschodu i Zachodu. Poglądy Mikołajczyka podzielał m.in. gen. Stanisław Tatar i płk. Jan Rzepecki, szef Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK, Delegat Sił Zbrojnych na Kraj. Trzecia orientacja, pełna niechęci wobec komunistów i obaw wobec ZSRR godziła się z faktem zależności od wschodniego sąsiada oraz z tym, że Stalin wyznacza zakres wolności i suwerenności. Można by ją określić jako „aktywni realiści”. Stanowisko takie zajmowali niektórzy socjaliści w Wielkiej Brytanii (np. Ludwik Grosfeld i tzw. grupa zjednoczonych socjalistów), czy we Francji (np. Henryk Jabłoński). Generalnie opcję taką reprezentowali ludzie przebywający w kraju, bądź osoby spędzające wojnę na terenie ZSRR. Osobną grupę stanowili komuniści lub ich sympatycy, którzy byli nieliczni na Zachodzie, głównie we Francji.

Mgr Marcin Libor, UŚ

Obraz wkroczenia Armii Czerwonej do Polski w świetle wspomnień uczestników polskiego ruchu oporu. Analiza. porównawcza /The image of the Red Army's entry into Poland in the light of the memories of participants in the Polish resistance movement. A comparative analysis

Z powodu paktu Ribbentrop-Mołotow i stalinowskich represji, relacje polsko-radzieckie można zaliczyć do najbardziej napiętych wewnątrz Koalicji Antyhitlerowskiej. Po odkryciu masowych grobów w Lesie Katyńskim, Józef Stalin zerwał stosunki dyplomatyczne z Rządem RP na uchodźstwie, który odtąd nazywał ZSRR „sojusznikiem naszych sojuszników”. Okupowane przez hitlerowców Kresy Wschodnie stanowiły obszar polsko-radzieckiej rywalizacji partyzanckiej: w części północnej doszło do otwartej wojny, w południowej natomiast do współpracy przeciwko Niemcom i UPA. Jako pierwsza styczność z Armią Czerwoną nawiązała 27 Wołyńska Dywizja Piechoty AK. Z obawy przed wybuchem walk z Sowietami, dowództwo dywizji postanowiło

podjąć z nimi współpracę, jednocześnie przegrupowując się w stronę Bugu. Jej żołnierzy stali się wkrótce pierwszymi rozbrojonymi uczestnikami polskiego ruchu oporu. Podczas walk o wyzwolenie Wilna i Lwowa, polska partyzantka współdziałała z siłami radzieckimi. Choć miasta zostały zdobyte, Stalin potwierdził ich uprzednią aneksję, rozkazując internować Polaków. Ci, którzy odrzucili możliwość służby w Wojsku Polskim na Wschodzie (tzw. „ludowym”), zostali wywiezieni do łagrów. Na zachód od Bugu i Sanu dowództwo Armii Czerwonej wykorzystywało oddziały AK i BCh jako tzw. „mięso armatnie”, następnie nakazując im złożyć broń. Wiedząc o tragedii na Kresach, dowództwa poszczególnych jednostek partyzanckich demobilizowały ludzi. Polscy komuniści żywili uczucia sympatii wobec ZSRR, choć fakt publikacji większości wspomnień przed 1989 r. nie pozwala odpowiedzieć czy wszyscy AL-owcy byli tak samo zadowoleni jak ich kierownictwo. W przypadku NSZ-ZJ, które oficjalnie uznawały ZSRR za wroga Polski, pojawienie się Armii Czerwonej uważano za zmianę okupanta. Większość uczestników polskiego ruchu oporu potrafiło odróżnić w swych ocenach zwykłych żołnierzy radzieckich od funkcjonariuszy NKWD. Sami Sowieci nierzadko nie orientowali się w przynależności organizacyjnej poszczególnych partyzantów, a jeśli znali ich nazwy to często, zgodnie z wychowaniem politycznym, dokonywali jednoznacznego podziału na sprzymierzeńców i przeciwników.

dr Barbara Świtalska- Starzeńska (MŻW i WP PRL)

Działania pomocowe i polityczne polskiej dyplomacji na rzecz powstańców warszawskich w sierpniu 1944 roku/Aid and political activities of Polish diplomacy for Warsaw insurgents in August 1944

The subject of my paper has two goals. The first of them will be to present various activities organized by Polish diplomacy in order to provide help to the Warsaw insurgents in the country in the first month of their fight against the German occupier in August 1944. The second priority is to highlight the political background that accompanied Polish diplomacy, including reactions to helping the insurgents of the three main Allied countries: the USA, Great Britain and the Soviet Union. The topic was developed on literature, studies, press and coded messages, including secret ones, exchanged from August to early September 1944 between the Polish Legation in Bern in Switzerland, Polish diplomatic missions, foreign institutions located almost all over the world, and the Ministry of Foreign Affairs in exile and conversely. Currently, these dispatches are stored in the Archive of New Records in Warsaw and in the Archive of the Institute of National Remembrance in Warsaw.

dr Mariusz Zajączkowski (ISP PAN)

**Konflikt polsko-ukraiński na terenach zabużańskich i południowo-wschodnich ziemiach Polski „lubelskiej” w końcowym okresie drugiej wojny światowej (styczeń 1944 - maj 1945 r.)/
Polish-Ukrainian conflict in the areas of Zabuże and southeastern lands of "Lublin" Poland in the final period of World War II (January 1944-May 1945).**

Źródłem konfliktu polsko-ukraińskiego w pierwszej połowie XX wieku był spór o ziemię – Wołyń, Galicję Wschodnią, wschodnią Lubelszczyznę – uznawane przez Polaków i Ukraińców za własne. Sięgał on co najmniej schyłku I wojny światowej. Od 1918 r. bowiem polski i ukraiński ruchy niepodległościowe znalazły się na kursie kolizyjnym m.in. za sprawą wojny o Lwów i Galicję Wschodnią (1918–19). Antagonizm, który w okresie międzywojennym miał również podłoże wyznaniowe (katolicyzm wobec prawosławia), narastał stopniowo między obywatelami jednego państwa (II Rzeczypospolitej) wraz ze wzrostem w latach trzydziestych tendencji nacjonalistycznych, by w końcowym okresie II wojny światowej (1943–45) osiągnąć swoje tragiczne apogeum. Ukraiński ruch niepodległościowy działający na okupowanych przez Niemcy południowo-wschodnich ziemiach II RP został w 1943 r. zdominowany przez radykalnych nacjonalistów – odłam Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów pod przywództwem Stepana Bandery (OUN-B, banderowcy) i jej zbrojne ramię – Ukraińską Armię Powstańczą (UPA). W lutym 1943 r. podziemie banderowskie rozpoczęło na Wołyniu akcję antypolską, której celem było usunięcie ludności polskiej z terenów uznanych przez OUN-B za etnograficzne ziemie ukraińskie. Zamierzano tego dokonać w drodze masowych zbrodni, nie oszczędzając przy tym kobiet, dzieci i starców. Miały one pozostałych przy życiu Polaków przerazić i jednocześnie zmusić do opuszczenia rodzinnych stron i ucieczki na zachód, na tereny czysto polskie. Kiedy z początkiem 1944 r. Armia Czerwona w pościgu za wojskami niemieckimi powtórnie wkraczała na terytorium II RP, antypolska akcja na Wołyniu dogasała, a jednocześnie OUN-B i UPA przenosiły ją do Galicji Wschodniej i południowo-wschodniej Lubelszczyzny. W tych dwóch regionach ostatnie zbiorowe mordy na ludności polskiej były odnotowywane jeszcze na przedwiośniu i wiosną 1945 r. Antypolskie wystąpienia OUN-B i UPA z czasem spotkały się z ostrą reakcją polskiego podziemia i lokalnych samoobron. Szczególnie krwawy przebieg miały wypadki z marca 1944 r. w okolicach Hrubieszowa na Lubelszczyźnie, czy na przedwiośniu i wiosną 1945 r. w okolicach Brzozowa, Przemyśla, Jarosława i Lubaczowa na Rzeszowszczyźnie. Również w czasie polskich ataków zabijano ukraińskich chłopów bez względu na wiek i płeć, stosując wobec ofiar zasadę zbiorowej odpowiedzialności. Akcja antypolska OUN-B i UPA trwająca od zimy 1942/43 do wiosny 1945 r. przyniosła śmierć nie mniej niż 80 tys. Polaków, w znakomitej większości na terenach zabużańskich. W rezultacie antyukraińskich wystąpień polskiego podziemia zginęło w tym czasie około kilkunastu tysięcy Ukraińców, głównie na południowo-wschodnich ziemiach Polski w obecnych granicach. Ponadto ukraińska partyzantka pod groźbą śmierci zmusiła do ucieczki około 350–400 tys. Polaków z za Bugu. Również blisko 20 tys. Ukraińców z Lubelszczy-

zny w obawie przed polskim podziemiem porzuciło swoje domostwa. Po zajęciu latem i jesienią 1944 r. przez ACz obszarów dzisiejszej zachodniej Ukrainy i wschodniej Polski, kierownictwo ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego zmieniło strategię wobec Polaków. W obliczu wspólnego zagrożenia oraz wrogiego stosunku Sowietów do polskich i ukraińskich dążeń niepodległościowych, zaczęto stopniowo wygaszać akcję antypolską i szukać dróg do porozumienia z Armią Krajową, a później podziemiem poakowskim. Na niektórych terenach objętych konfliktem (wschodnia Lubelszczyzna i okolice Lubaczowa na Rzeszowszczyźnie), także z inicjatywy lokalnego kierownictwa polskiego podziemia, ale też pod presją obu społeczności zmęczonych bratobójczymi walkami, wiosną 1945 r. został zawarty rozejm z OUN-B i UPA, który przetrwał na tym terenie do wiosny – lata 1947 r. Kiedy we wrześniu 1944 r. między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego a władzami USRR została zawarta umowa o tzw. wymianie ludności, Ukraińcy i Łemkowie w Polsce Lubelskiej oraz Polacy w zachodnich obwodach sowieckiej Ukrainy stali się przedmiotem polityki narodowościowej prowadzonej przez rodzimych komunistów pod kuratelą Moskwy. Wpisywała się ona w model stalinowskiej inżynierii społecznej. Dlatego w ramach procesu przekształcania komunistycznej Polski w państwo homogeniczne pod względem narodowym, w latach 1944–46 z ziem południo-wschodnich, najpierw do USRR (blisko 500 tys.), następnie w 1947 r. w czasie akcji „Wisła” (ok. 140 tys.) na tereny poniemieckie w północnej i zachodniej części kraju, przesiedlono ogółem ponad 600 tys. polskich obywateli narodowości ukraińskiej i wywodzących się z łemkowskiej grupy etnicznej. Jednocześnie do 1947 r. władze sowieckie zmusiły do wyjazdu z USRR prawie 800 tys. mieszkających tam Polaków, tym samym dokonując końcowego aktu postępującego od wybuchu II wojny światowej nieodwracalnego procesu depolonizacji terenów zabużańskich.

dr Sebastian Rosenbaum (IPN o.Katowice)

Nastroje społeczne w Prowincji Górnośląskiej w 1944 roku w świetle raportów Służby Bezpieczeństwa (SD) Reichsführera SS/Social attitudes in the Upper Silesian Province in 1944 in light of the reports of the Security Service (SD) of the SS Reichsführer

The Sicherheitsdienst des Reichsführer-SS, or Security Service of the Reichsführer SS (SD), was a police structure established before the National Socialists took power, also functioning after 1933 as a surveillance service for NSDAP opponents. In exercising police functions, it somewhat duplicated the tasks of the state police, especially the Gestapo, which became a cause of friction between these institutions. Over time, the SD became a kind of think-tank, probing the views of German society and, moreover, of the communities living in the territories incorporated into the Reich after September 1939. Situation reports on public sentiment prepared by the SD are now an excellent source to analyse social attitudes from many angles – national, confessional, political,

moral. They provide valuable observations useful for describing everyday life under dictatorship and war conditions. Also in the Upper Silesian districts of Opole (Oppeln) and Katowice (Kattowitz) regions, which belonged to the Upper Silesian Province (Provinz Oberschlesien), so-called Aussenstelle SD (delegations) were established over time, which collected information from their V-men (Vertrauensmann), compiling it into weekly reports sent to a higher level. These reports were then the basis for the creation of the so-called Meldungen aus dem Reich (reports from the Reich). A 17-volume edition of these very central reports was published in 1984 by a research team led by Heinz Boberach, providing a very important source for the study of German society under dictatorship. For 1944, a total of 75 SD reports were found from the Upper Silesian Province from 13 districts: Bytom (Beuthen OS), Gliwice (Gleiwitz), Grodków (Grottkau), Katowice, Kluczbork (Kreuzburg), Lubliniec (Loben), Prudnik (Neustadt OS), Opole (Oppeln), Pszczyna (Pless), Racibórz (Ratibor), Rybnik, Sosnowiec (Sosnowitz), Cieszyn (Teschen). These are reports of various profiles, sometimes narrowed thematically to narrow issues (nationality issues, food supplies, reactions to war events, etc.), but most of them have the character of typical Stimmungsberichte (mood reports), which analyse the position of society towards the general situation in the region, the country and the world, above all towards current events at the fronts. Most of these reports date from between January and August 1944, so reports from the autumn and early winter of that year are missing. What emerges from the reports is a picture of the Upper Silesian Province's society as strongly divided in national and political attitudes, concerned about the deteriorating supply situation and the prospect of the arrival of the Red Army, which appeared, especially in the second half of the year, to be increasingly real. The influence of Nazi ideology is weakening and a section of the Upper Silesian so-called indifferent population is openly turning away from its previous identification with the German state. A particularly striking element is the anxiety about the fate of relatives of those conscripted into the Wehrmacht, which was on a particularly extensive scale in the Upper Silesian Province.

dr Janusz Mokrosz (IBR BŚ)

„Zesłańcy na Śląsk”. Dwaj komuniści: Aleksander Zawadzki i Edward Ochab wobec wyzwań administracyjnych i politycznych okresu Polski „lubelskiej”/”Exiles to Silesia”. Two communists: Aleksander Zawadzki and Edward Ochab towards administrative and political challenges of the “Lublin” Poland

Kwerenda archiwalna i bibliograficzna wskazuje na liczne podobieństwa i ciekawe różnice w działalności publicznej Edwarda Ochaba i Aleksandra Zawadzkiego. Jednym z podobieństw jest oczywiście „zesłanie” po II wojnie światowej obu tych wywodzących się ze środowiska polskich komunistów w ZSRS działaczy właśnie do Katowic. Część dotycząca kilkuletniego pobytu

Zawadzkiego i Ochaba w województwie śląskim po 1945 roku oraz wpływ jaki wywarli na zmiany zachodzące w regionie stanowi pewnego rodzaju klamrę spinającą treść wystąpienia. Wątek śląski referatu poprzedzono opisem biografii obu tych zajmujących najwyższe stanowiska partyjne i państwowe w PRL polityków oraz porównaniem roli jaką odegrali w działaniach politycznych, administracyjnych i wojskowych wdrażanych przez PPR w okresie Polski Lubelskiej. Z przeanalizowanych materiałów archiwalnych, opracowań monograficznych i wspomnień jasno wynika, że zarówno Ochab jak i Zawadzki obecni byli w Lublinie już w drugiej połowie lipca 1944 roku. Płaszczyzną ich aktywności prócz najważniejszych gremiów przywódczych PPR (Zawadzki wchodził od sierpnia 1944 roku w skład Biura Politycznego, a Ochab Komitetu Centralnego) było także wojsko. Za sprawą Zawadzkiego, pełniącego od 21 lipca 1944 roku funkcję zastępcy naczelnego dowódcy Wojska Polskiego ds. politycznych, Edward Ochab z początkiem września 1944 roku objął analogiczne stanowisko, z tym, że ograniczone zasięgiem do podlegającej Zbigniewowi Berlingowi I Armii WP. Jesienią 1944 roku obaj uczestniczyli w posiedzeniu poszerzonego składu BP PPR, którego decyzje zaowocowały tzw. zwrotem październikowym. W ramach intensyfikacji działań represyjnych i utrwalających dominację polityczną macierzystej partii, każdy z nich odpowiadał za wykonanie określonego rodzaju zadań (Zawadzki głównie na polu wojskowym, a Ochab politycznym). Przypadający na styczeń 1945 roku koniec okresu Polski Lubelskiej zbiegł się dla Zawadzkiego z przenosinami, z tymże nie do zniszczonej Warszawy, a do Katowic, gdzie w charakterze wojewody śląskiego przebywał, aż do października 1948 roku. Ochab dołączył do niego na Górny Śląsk w następnym roku i na kilkanaście miesięcy objął stanowisko I sekretarza KW PPR w Katowicach. Już nie po raz pierwszy obu w tym samym miejscu i czasie przyszło zakorzeniać komunizm i monopartyjność.

dr hab. Joanna Sadowska, prof. UwB

Pozwolili wejść na chwilę...” - sytuacja ocalonych Żydów na Białostocczyźnie w 1944 r./„They allowed to enter for a while...” - the situation of Jewish survivors in the Białystok area in 1944

Referat przedstawia położenie i zachowanie Żydów z uwzględnieniem trzech etapów rozwoju sytuacji: przed wejściem Armii Czerwonej, w czasie walk i tuż po wyparciu Niemców (co następowało stopniowo od lipca 1944 r. wraz z postęпами ofensywy sowieckiej) oraz w okresie rządów PKWN rozciąganych na coraz szerszy teren. Ukazane zostaną sposoby/miejsca przetrwania (głównie kryjówki w gospodarstwach wiejskich oraz oddziały partyzanckie i grupy przetrwania w lasach, rodziny polskie dające „aryjskie papiery”, ale też obozy i więzienia niemieckie), umożliwiające je wsparcie ze strony ludności wiejskiej, ale także płynące stąd zagrożenie. Niemożliwa do ustalenia jest liczba ocalonych na terenie województwa białostockiego, ale nie ulega wątpliwości, że była ona bardzo niewielka i raczej nie przekraczała tysiąca osób. Na

podstawie zachowanych relacji podjęta zostanie próba określenia ich sytuacji osobistej i kondycji psychicznej, w zwłaszcza w kontekście konfrontacji z powojenną rzeczywistością, skalą strat i zniszczeń, które czyniły świat trudnym do rozpoznania. Próby powrotu do normalnego życia, jego odbudowywania, natrafiały na szereg przeszkód wynikających ze skali Zagłady, dezorientacji i niepewności w kontekście zmienionej sytuacji politycznej, chaosu i braku bezpieczeństwa, a także jakichkolwiek środków do życia i wreszcie niechęci części społeczeństwa polskiego. W tej sytuacji często podejmowano decyzje o dotarciu do większego ośrodka, gdzie można by znaleźć skupisko Żydów, a później często o wyjeździe dalej. Ukazane zostaną typy przyjętych postaw: skoncentrowania na sprawach osobistych, podejmowania działań na rzecz społeczności żydowskiej oraz zaangażowania w aktywność polityczną firmowaną przez nowe władze. Przedstawione zostaną próby reaktywowania przedwojennych żydowskich instytucji, przede wszystkim gmin wyznaniowych i tworzenia nowych, odpowiadających aktualnym warunkom np. lokalnych struktur utworzonego w Lublinie Tymczasowego Komitetu Żydów w Polsce. Wydaje się, że zarówno Armia Czerwona, w której szeregach byli żołnierze pochodzenia żydowskiego (obecna tu do wznowienia ofensywy na początku 1945 r.), jak i PKWN z lokalnymi strukturami władzy, starały się udzielać ocalonym wsparcia. Wynikało to m.in. z przyjętej strategii politycznej, ale nie wpływało znacząco na położenie tej grupy ludności. Osobny problem dotyczy majątku żydowskiego, w dużej części przejmowanego szybko przez państwo.

dr Jerzy Rohoziński (Instytut Pileckiego)

Odrodzenie religijne i jego związki z patriotyzmem „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej” w ZSRS na przykładzie Kazachstanu pod koniec II wojny światowej/ Religious revival and its links to "Great Patriotic War's" patriotism in the USSR. Tthe example of Kazakhstan at the end of World War II

W okresie sowieckim Kazachstan, zamieszkiwany obecnie przez ponad 100 narodowości, funkcjonował jako *sui generis* laboratorium eksperymentów społecznych prowadzonych na masową skalę. Po brutalnej kolektywizacji i sedentaryzacji koczowniczych Kazachów w latach 1931-1933, do kraju napływały kolejne fale deportowanych reprezentujących różne grupy etno-religijne. W okresie 1944-45 wzmożenie patriotyczne „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej” podsycane przez sowiecką propagandę przyniosło Kazachom, jako narodowi tytularnemu republiki, a także prawosławnym chrześcijanom, pewne swobody religijne, oczywiście w ograniczonym zakresie, tak, by nie zakłócały sowieckiego porządku. Poza koncesjami na rzecz oficjalnych struktur religijnych, proces ten miał także swój oddolny wymiar, kluczowy dla zrozumienia fenomenu samego kultywowania pamięci „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej” na tyłach frontu, ale również zrośnięcia się tej pamięci z miejscowymi praktykami religijnymi. Jednocześnie doszło wtedy do ukształtowania

się pewnej hierarchii etno-religijnej. Te grupy, które uczestniczyły w sowieckiej narracji mitologizującej wysiłek wojenny, były również w stanie rozwijać pewne formy aktywności religijnej (np. muzułmanie narodów tytułarnych i prawosławni). Z drugiej strony, społeczności wykluczone z tej narracji były zmuszone do kultywowania przez bardzo długi czas swoich tradycji religijnych w podziemiu (np. katolicy czy kaukascy muzułmanie). W swoim wystąpieniu postaram się zarysować zasadnicze cechy tego procesu.

dr Jarosław Suchoples (UW)

Rok 1944 - fińska Stunde Null. Przegrana przekuta w zwycięstwo/ 1944/ The Finnish Stunde Null - a defeat turned into victory.

Rok 1944, przyniósł przełom w dziejach całej, szeroko rozumianej Europy Środkowej, tzn. obszaru położonego pomiędzy wschodem i zachodem, od Finlandii, położonego najdalej na północy państwa sukcesyjnego Cesarstwa Rosji, począwszy, a na Grecji skończywszy. Oprócz tych dwóch państw właśnie, w roku 1944 region ten znalazł się pod kontrolą reżimów komunistycznych wspieranych bezpośrednio przez Związek Radziecki. Tym bardziej nurtować może pytanie dlaczego w Finlandii, którą z Rosją łączył ponad wiek wspólnej historii, a także długa, ponad tysiąc trzystukilometrowa granica, nie została wtedy w skuteczny sposób zapoczątkowana sowietyzacja kraju. Z pewnością przyczynił się do tego nieustępliwy opór wojsk fińskich, która w znanych sobie warunkach pogranicza radziecko-fińskiego, wykorzystując również pomoc otrzymaną ze strony hitlerowskich Niemiec, jak równy z równym walczyły z przeważającymi siłami Armii Czerwonej, zachowując ducha bojowego i patriotyczną postawę również po zakończeniu walk z radzieckimi siłami zbrojnymi. Dzięki temu rząd Finlandii mógł zawrzeć we wrześniu 1944 rozejm, którego warunki, chociaż ciężkie, tylko w stosunkowo niewielkim stopniu różniły się od warunków Pokoju Moskiewskiego, którego podpisanie w marcu 1940 zakończyło wojnę zimową. Przede wszystkim nie było w nim mowy o obecności wojsk radzieckich na fińskim terytorium. Natomiast ze swojej strony, władze fińskie ściśle przestrzegały postanowień porozumienia rozejmowego, nie dając całkowicie zdominowanej przez przedstawicieli ZSRR Alianckiej Komisji Kontroli (na jej czele stał Andriej Żdanow) pretekstów do zbyt daleko idących ingerencji w fińskie sprawy wewnętrzne. Finlandia, na żądanie ZSRR, musiała jeszcze stoczyć już trzecią na przestrzeni 6 lat wojnę (tym razem ze swoimi niedawnymi niemieckimi sojusznikami na dalekiej północy), umożliwić rodzimym komunistom udział w życiu politycznym kraju, a także zacząć spłacać reparacje, których wielkość stawiała pod znakiem zapytania gospodarczą wydolność kraju i zgodzić się na osądzenie tak zwanych odpowiedzialnych za wciągnięcie kraju do wojny. Jednak ponoszone ofiary i wyrzeczenia, a także zręczne postępowanie wobec potężnego i groźnego sąsiada ze wschodu oraz jego fińskich sprzymierzeńców sprawiły, że Finlandia zachowała niepodległość i zaczęła, już w

1944 tworzyć podwaliny powojennej polityki neutralności i dobrosąsiedzkich relacji z ZSRR. Znalazła ona swój najpełniejszy wyraz w zawarciu radziecko-fińskiego Porozumienia o Przyjaźni i Pomocy Wzajemnej w kwietniu 1948, osiem miesięcy po ratyfikacji Paryskiego Traktatu Pokojowego przez Związek Radziecki (we wrześniu 1947). Podpisanie tego dokumentu zarówno zakończyło okres niepewności, jeśli chodzi o zamiary przywódców Związku Radzieckiego wobec Finlandii (tzw. lat zagrożenia, 1944-1948), jaki i pozwoliło na ustabilizowanie jej sytuacji wewnętrznej.

dr Renata Zawistowska (AE Kraków)

Antecedencje i bezpośrednie następstwa podpisanego w Moskwie 20. 01. 1945 r. układu o zawieszeniu broni pomiędzy USA, Wielką Brytanią i ZSRR, a Węgrami/ Antecedents and direct consequences of the armistice treaty signed in Moscow on 20. 01. 1945 between the USA, Great Britain, USSR, and Hungary

The considerations on the title problem refer to the period for which approximate caesuras have been adopted. The beginning is marked by the arrival of the German troops to Hungary and the beginning of the German occupation, i.e. March 19, 1944 and the final one on November 4, 1945 - the day of elections to the Hungarian Parliament, after which the United States decided to become more interested in Hungary. An attempt to show a relatively complete picture of the drama that Hungarians experienced, but which they also, to a large extent, directed and implemented themselves, takes into account the eighty-year distance separating the present day from the discussed one period. The following issues are intertwined in the content: relationships of the great powers with Hungary, Hungarian authorities, Hungary's participation in the war, German occupation, the extermination of Hungarian Jews, Hungary's relations with its neighbors and borderline regulations. These issues are related to each other in the course of the narrative. Professor Waław Felczak is considered by the Hungarians as their great Polish friend, in "History of Hungary" which was published in 1983, he wrote, among other things: " Hungary's place and role in this part of Europe can be properly and objectively displayed only if the entire geographical area is taken into account, in which not only Hungarians and Poles, but also other nations had to live. This issue is even more important because it involves the concept of old, historical Hungary to be organically connected with the history of the Slovak, Croatian, Serbian, Romanian and Ukrainian nations". In light of this correct statement, the thesis commonly proclaimed and repeated in Poland that Hungary, based on the decisions of the Treaty of Trianon confirmed after World War II have lost 72% of "their territory", is a great historical injustice simplification. The contemporary perception of Hungarian affairs must take into account many various implications resulting from

what George Soros created when he was a 14 - year- old boy who almost miraculously survived the Holocaust in Budapest in 1944.

dr hab. Jan Stanisław Ciechanowski, prof. UW

Hiszpania wobec Europy Środkowej w 1944 roku/ Spain towards Central Europe in 1944

W ramach referatu zostaną przedstawione główne elementy stosunku Hiszpanii wobec Europy Środkowej w 1944 r. jako funkcji hiszpańskiej polityki zagranicznej z tego okresu w ramach skomplikowanych i zmieniających się uwarunkowań II wojny światowej. Zarysowana zostanie ogólnie postawa dyktatury gen. Francisco Franco wobec tego konfliktu, jego obu stron, w tym ograniczony udział w wojnie w postaci wysłania na front wschodni Niebieskiej Dywizji. Zaprezentowane zostaną także stosowane w Hiszpanii definicje geograficzne („Europa Środkowa”, „Europa Wschodnia”, itd.). Główna część wystąpienia skupi się na omówieniu stosunku Madrytu do państw środkowej części kontynentu od czasu implementacji postanowień Konferencji Teherańskiej do przedednia Konferencji Jaltańskiej. Zagrożenie Europy sowieckim imperializmem było ciągłą troską rządów hiszpańskich w sytuacji coraz większego nacisku na Madryt ze strony Londynu i Waszyngtonu oraz spodziewanych działań mających na celu udzielenie pomocy siłom republikańskim w celu obalenia hiszpańskiego reżimu. Z jednej strony wyrażano daleko idącą rezerwę wobec ofensywy Armii Czerwonej, deklarowano nadzieję na zawarcie pokoju, który uniemożliwiłby uzyskanie przyczółków przez międzynarodowy komunizm na zachodzie Europy i działano w tym kierunku (Plan D, a następnie plan antykomunistycznego bloku państw zachodnich), z drugiej zaś powstrzymano ofensywę ideologiczno-propagandową, dążąc do niezadrażniania stosunków z aliantami zachodnimi na tle sowieckim. Hiszpania była jednym z państw, które co do celów polityki sowieckiej w Europie nie miało żadnych złudzeń, wytykając mocarstwom zachodnim niedocenianie zagrożenia sowietyzacji kontynentu. Rok 1944 stanowił okres znacznego ochłodzenia relacji Madrytu z tymi ostatnimi i to pomimo tego, że w tym czasie rząd hiszpański zaczął przygotowywać się do zakończenia wojny, ustępując Waszyngtonowi i Londynowi w różnych kwestiach, m.in. Niebieskiego Legionu i dostaw wolframu. Pod kątem wizji Europy Środkowej przeanalizowany zostanie także stosunek Hiszpanii wobec lądowania aliantów zachodnich w Normandii oraz list gen. Franco do Churchilla i jego reperkusje na arenie międzynarodowej. Zostanie także wspomniany udział dyplomatów hiszpańskich w ratowaniu Żydów przede wszystkim na Węgrzech oraz jego uwarunkowania.

dr Marcela Gruszczyk (UŚ)

Jedność słowiańska w 1944 roku – idea, rzeczywistość i wyzwania/ Slavic unity in 1944 - idea, reality and Challenges

W okresie II wojny światowej idea jedności słowiańskiej została wydobyta z odmętów zapomnienia i politycznego niebytu. Stał za tym Związek Radziecki, który ponadnarodową współpracę i sojusz narodów słowiańskich połączył z koniecznością walki o przetrwanie Słowian wobec naporu Niemców na Wschód. Upolitycznieniu idei wzajemności słowiańskiej towarzyszyło manipulowanie historią i pamięcią, a także utrwalanie oraz zaognianie wzajemnych, zakorzenionych w przeszłości niechęci, uprzedzeń i stereotypów. W 1944 roku odbyły się dwa wydarzenia, istotne z punktu widzenia radzieckich aspiracji wielkomocarstwowych oraz stalinowskiej wizji wojny. Pierwszym z nich był Wiec Żołnierzy–Słowian, który zorganizował Komitet Wszechsłowiański w dniach 23–24 lutego w Moskwie. We wnętrzach Domu Związków Zawodowych zebrali się wówczas przedstawiciele prawie wszystkich formacji zbrojnych walczących po stronie ZSRR. Najliczniej reprezentowana była „niezwyciężona” Armia Czerwona, nie zabrakło również przedstawicieli I Korpusu Polskiego w ZSRR, czechosłowackich jednostek wojskowych, a także jugosłowiańskiej formacji wojskowej w ZSRR. Obrady zakończyło ogłoszenie orędzia oraz przyjęcie deklaracji końcowej, tj. politycznego uzasadnienia zaangażowania wszystkich narodów słowiańskich w walkę u boku ZSRR. Poza aktywizacją działań zbrojnych na terenach okupowanych przez wojska III Rzeszy, kolejnym celem Sowinformbiura było zwrócenie większej uwagi na popularyzację haseł ruchu nowosłowiańskiego wśród emigracji słowiańskiej w Stanach Zjednoczonych czy Wielkiej Brytanii. Starano się przy tym zdyskredytować działalność rządów emigracyjnych czy zbrojnego podziemia antykomunistycznego oraz zyskać powszechną akceptację dla działań inicjowanych przez komunistów przebywających na terenie ZSRR. Kolejnym wydarzeniem był II Kongres Słowian Amerykańskich, który odbył się w dniach 23–24 września w Pittsburghu, gromadząc blisko 2,5 tys. delegatów. Organizacja ta, choć nie miała ideowo prokomunistycznego charakteru, stała się istotnym elementem walki między ZSRR i USA o wpływy. Celem referatu będzie omówienie najważniejszych kwestii politycznych podejmowanych podczas wspomnianych konferencji na forum oraz w kuluarach, a także próba oceny znaczenia tych spotkań dla rozwoju ruchu nowosłowiańskiego oraz eksportu ideologii komunistycznej na zachód.

dr hab. Krzysztof Nowak, prof. UŚ

„Pożyteczny idiota”? Edvard Beneš i czechosłowacka polityka zagraniczna w 1944 roku/”A useful idiot?”Edvard Beneš and Czechoslovak foreign policy in 1944

The introduction into circulation of the term “useful idiot” is attributed to Lenin, who so described the Western intellectual circles that were exclusively positive about the changes of the October Revolution in Russia. It was generally accepted to describe in this way people who consciously or unconsciously contributed to the formation of an exclusively positive image of the Soviet Union. On December 12, 1943, a Soviet-Czechoslovak pact on friendship and mutual assistance was signed in Moscow, definitively ending plans (mainly Polish) to build a Central European federation, which

since 1940 had been the foundation of Polish plans to build a post-war world. The agreement implied that Poland could join it, which, however, was not in its interest, besides, Moscow did not want to, having already denied the idea of it shortly after signing it, pursuing a decidedly anti-Polish policy and not treating Czechoslovakia as a partner state. In this situation, stepping “out in front” as it were, President Edvard Beneš as the person who had been shaping Czechoslovak foreign policy for 25 years, remained alone with his team in the face of the Kremlin, falling into increasing vassalization. Beneš became convinced of this with the issue of Transcarpathian Rus in 1944, which the Soviets only tore apart in their own way. One cannot avoid the impression that Beneš played the role of a “useful idiot”, already channeling Stalin's way into the political heart of East Central Europe since late 1943.

doc. PhDr. Marek Syný, PhD (UMB)

Slovak resistance and émigré: plans for the post-war era and political reality in Slovakia after the crossing of the Front/Plany słowackiego ruchu oporu i uchodźstwa a rzeczywistość polityczna w Słowacji po przejściu frontu

The paper will focus on plans and ideas about how the domestic Slovak or the foreign Czechoslovak resistance around President Beneš imaged the post-war development in Czechoslovakia or especially in Slovakia and how these visions eventually collided with the political reality that occurred after the arrival of the Red Army. The main emphasis will be placed on the issue of resistance management in Slovakia (cooperation and divergence of democratic and communist resistance, or domestic and foreign resistance), the relationship with the Soviet Union and the Red Army, the creation of local bodies of power in the form of national committees, up to the formation of the foundations of the post-war political system or the intervention of Soviet military and political authorities to the political and social development of Slovakia in the first six months after liberation from German occupation. The paper will be based mainly on the analysis of primary period sources (archive documents, period press or posters and leaflets), editions of documents, memories of relevant leaders of the Slovak resistance or in London's government-in-exile and, of course, the relevant secondary literature.

lect. univ. dr Vlad Gafița (USV)

The Soviet army's occupation of northeastern Romania (Bucovina) between reality and propaganda (April– December 1944)/ Okupacja północno-wschodniej Rumunii (Bukowiny) przez wojska radzieckie - między rzeczywistością a propagandą (kwiecień-grudzień 1944 r.)

In early April 1944, following the evacuation of Transnistria, Bessarabia, and Bucovina, Soviet forces reoccupied nearly all of Bukovina. Partisan forces were dispatched to the areas designat-

ed by the Soviet Military Command to carry out diversionary activities to support the advance of operations units alongside the Red Army's military actions in Bucovina. These were the first Soviet components to incite the Bukovinians' dissatisfaction. Arriving at the end of the first week of April 1944, the Soviet men were fully armed and equipped, even carrying a few guns. A lot of wagons, looted on the road and in which they carried the loot were among the many robberies committed by the Soviet partisans. Then, Red Army forces emerged. They were badly armed, the soldiers wore various outdated clothes (with supplies running low), and their ranks included many children aged 16 to 18, as well as elderly males. It left a very negative effect on the population. Bucovina's residents endured famine, crop destruction, forced labor to construct trenches for the Soviet troops, and widespread thievery. In addition, the residents of Bucovina were required to provide food to the Soviet Army (the army had special departments for dealing with animal and food requisitions). The Soviet troops were accompanied by those from the N.K.V.D. At least one member of the Soviet police came to each commune, having served in this position during the occupation in 1940-1941. They set up lists of "enemies of the Bolshevik regime," whom they then detained and no one knew what happened to them. The latter was accused of cooperating with the Romanian authority during the "Romanian occupation" and the Ukrainians "for the Ukrainian national cause". In addition to the military rule, Soviet-style civil authority was reinstated in each community. The same mayors from 1940 to 1941 were brought back. Due to a dearth of cadres, local mayors were temporarily appointed by force in some areas. To assist mayors, a "deseatnic" (from Russian *deseati*, meaning ten) was appointed for every ten homes. These guards distributed all orders to the people and participated in requisitions, arrests, and deportations. One of the first actions of the new administration was to conduct the census, which was required for the tax system. Then, taxes were fixed at 50 to 500 rubles per inhabitant, varying correspondingly with wealth. In addition, taxes in kind were imposed (cereals, livestock, wool, and dairy goods). Taxes were charged throughout the Romanian administration of Bucovina (1941-1944), on the premise that the province "belonged to the Russians and was arbitrarily occupied by the Romanians," and taxes to the Soviet State were not paid. The systematic plundering of Bessarabia and Bucovina peasants had commenced. When weighed against the quantity of items sold by the state and the taxes collected, the purchase price of agricultural products from the peasants was exceptionally low. Soviet locomotives were put into service in May 1944, after the railway lines (the Cernăuți-Adâncata-Storjineț-Berhomet railway on Siret, etc.) were enlarged. This was a critical strategic move. There were departments dedicated to enlisting Bucovinians in the Red Army in each commune. All men aged 16 to 57 were mobilized. Many of them ran into the woodlands to join the armed resistance against the oppressor. The Soviets saw the annexation of northern Bukovina (as well as other lands from Czechoslovakia and Poland claimed to be Ukrainian) as "the reunification of the great Ukrainian people in a single Soviet

Ukrainian state". Socio-economic life was placed "on the path of socialist development," while cultural life was heavily Russified and Ukrainianized.

conf. univ. dr Radu Bruja (USV)

The events of August 1944 in Poland, Romania and Slovakia. A comparative study/ Wydarzenia sierpnia 1944 r. w Polsce, Rumunii i na Słowacji. Studium porównawcze

The political developments in Central Europe took place against the background of contradictions between the members of the anti-Nazi coalition and an internal political struggle in the liberated countries of Central and Eastern Europe. In the fall of summer 1944, once again in history, the states of Central and Eastern Europe were subject to the „divide et impera” principle, through methods exerted upon entire region by Great Powers of the time. Our presentation focuses on the insurrections in Poland, Romania and Slovakia that began in August 1944. It analyses the Polish, Romanian and Slovak national uprising in European dimension. It follows the line of support and growth of anti-German movement in these countries. The extent to which those phenomena of European politics constituted favorable elements in the internal political option of the Central-European regimes from a comparative perspective, is not yet addressed clearly enough in historiography. In the language of diplomacy and European politics it is said that the Great Powers have justified their intervention and involvement in conflict through their own security interests. It was not that the region in itself could have represented a direct threat for any of the Great Power. This mentality could be encountered both in the fall of 1944, as well as in the following months and years, when the Great Powers, especially the USSR, transformed the security doctrine in a practical dogma, upon which all future international behavior strategies were to be based upon. Consequently, what favored in a considerable amount the sovietization of the area was this contradictions. Last but not least, it is well-known that among the insurrections, only the one in Romania managed to remove the German troops from the country. The insurrections in Poland and Slovakia were defeated by German troops. In that moment, Western Allies was not prepared to support these insurrections, risking a policy confrontation with Moscow. Today, precisely in Romania, the moment of August 1944, is the most controversial episode, not being commemorated and appreciated in historiography in the same way as in Poland or Slovakia. Our presentation starts from the fact that in Romania there is no museum similar to those in Warsaw or Banska Bystrica.

conf. univ. dr Adrian Vițalari (UAIC)

Continuity and change in the Romanian Ministry of Foreign Affairs in 1944/ Ciągłość i zmiany w rumuńskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych w 1944 roku

The paper aims to analyze the transformations that occurred within the Romanian Ministry of Foreign Affairs during 1944, with the political change that took place on August 23 with the

removal from power of Marshal Ion Antonescu and the formation of a coalition government led by General Constantin Sănătescu. Our attention turns both to how the administrative apparatus and diplomatic missions were (re)organised, and to the diplomats who held key positions in the ministry, trying to observe the manner in which power was transferred (in the Foreign Affairs department) after the removal of the Antonescu regime and Romania's exit from military collaboration with the Axis powers. For example, we will analyse the status of the General-Secretaries of the Ministry in 1944, as well as the heads of departments. Some of them retained their positions after 23 August 1944, while others were replaced. We aim to examine, on the other hand, how the communists tried to promote their adepts within the ministry, but also how the process of purging the employees of the Ministry of Foreign Affairs began in the autumn of 1944.

dr Božena Miljić (Univerzitet Crne Gore)

The year 1944 in Montenegro/Rok 1944 w Czarnogórze

The year 1944 was in many ways a decisive one in Montenegrin history, but also beyond. After the successes in the battles against the occupying forces in 1943, and the Allies' definitive turn to supporting the National Liberation Army and its leader Josip Broz Tito, the shift of power was evident already in 1944. This paper outlines the events that unfolded on the territory of Montenegro in 1944- from the organization of the first governmental bodies to the final battles against the occupation forces and quisling formations. In May 1944, the republic's future capital, Podgorica, witnessed a devastating bombardment organized by the Allies who were trying to destroy the last remainings of German military units and cut their ties with the north of the country. In July, the Montenegrin Antifascist Assembly of National Liberation (CASNO) as the highest legislative and executive authority in Montenegro, as well as People's Liberation Front, as a political organization under the Communist Party of Yugoslavia, were formed. These two bodies would become the beacons of the all-liberation of Montenegro. By December 1944, the members of the National Liberation Army liberated the majority of Montenegrin territory from the German and quisling forces and started establishing new forms of government, while parts of the army went on to help liberate the remaining parts of Yugoslavia. The paper will particularly shed light on the view of Montenegrin women on these events and the role of their organization, the Antifascist Women's Front of Montenegro (AFŽ Crne Gore), represented in the newspaper "Our woman" (Naša Žena), first published in 1944.

dr Vukašin Zorić (Univerzitet v Beogradu)

A Tainted Liberation: Representation of the Red Army's Involvement in Yugoslavia in the Post-Socialist Serbian Historiography

The grand narrative of socialist Yugoslavia was that of the People's Liberation Struggle, the partisan uprising that eventually, with the aid of the Soviet Red Army, liberated the whole Yugoslav territory from the fascist terror. However, the socialist mythos of the partisan struggle crumbled with Yugoslavia itself. In this paper, we will analyse the narrative switch in the post-socialist Serbian historiography on the Second World War in Yugoslavia, with an emphasis on the representations of the Red Army, whose involvement in the liberation of Yugoslavia was a point of debate. The research will be focused on professional historians, working in the state-funded institutions such as the universities and institutes, from 1991 to 2023.

Dr Mateusz Sokulski (UŚ/IPN Katowice)

Wyzwolenie czy zniewolenie? Spojrzenie jugosłowiańskich dysydentów na rok 1944 i jego konsekwencje dla Jugosławii/ Liberation or enslavement? Yugoslav dissidents' view on the year 1944 and its consequences for Yugoslavia

Rok 1944 stanowił istotny rozdział w dążeniach oddziałów Josipa Broza Tito do zajęcia terenów Jugosławii okupowanych przez państwa osi. Komuniści jugosłowiańscy jako jedyni w Europie Środkowej zdobyli władzę za sprawą samodzielnej walki z okupantami oraz kolaborantami. To właśnie dlatego sowietyzacja Jugosławii przebiegła zdecydowanie szybciej niż w pozostałych krajach między Morzem Bałtyckim a Adriatykiem i Morzem Czarnym. Legitymizacja władzy komunistycznej w Jugosławii opierała się na odwołaniu do samodzielnego zwycięstwa w II wojnie światowej i realnego wsparcia ludności rodzimej. Mimo że poparcie dla reżimu komunistycznego było zdecydowanie silniejsze na Bałkanach niż w pozostałych krajach Europy Środkowej, także w Belgradzie pojawiały się postawy kontestujące reżim. Część z dysydentów związana była w istocie początkowo z partią komunistyczną (Milovan Đilas, środowisko „Praxis“, Dobrica Ćosić), podczas gdy inni (Mihajlo Mihajlov) odzegnawali się od ideologii komunistycznej. Stosunek do działań wojsk Josipa Broza Tito odzwierciedlał specyficzną sytuację w Jugosławii. Choć nie podawano w wątpliwość samego znaczenia walki partyzanckiej, to część kontestatorów negowała zasadność daleko idącej totalitaryzacji społeczno-politycznej. Wielu podważało także mity o masowym uczestnictwie ludności, czy wskazywało na brutalny, pozbawiony etosu charakter walk z okresu II wojny światowej. W wystąpieniu przedstawione zostaną postawy najważniejszych dysydentów jugosłowiańskich wobec działań partyzantów Josipa Broza Tity ze szczególnym uwzględnieniem roku 1944.

